

Τα ήθη και τα έθιμα του πολέμου: μια ιστορική επισκόπηση

Ανδρέας Στεργίου

(Δημοσιεύθηκε στην *Ναυτική Επιθεώρηση*)

Εισαγωγή στο δίκαιο του πολέμου

Ένα από τα δομικά και συνάμα πιο αμφιλεγόμενα στοιχεία του διεθνούς δικαίου αποτελεί αυτό που αφορά στην προσφυγή στη χρήση πολεμικών μεθόδων για την επίλυση μιας ή περισσοτέρων διακρατικών διαφορών, καθώς και αυτό που αφορά σ' εκείνα που διαδραματίζονται στη διάρκεια μιας ένοπλης σύρραξης. Η νομική ρύθμιση του πολέμου διακρίνεται γενικά σε δύο μεγάλες κατηγορίες. Το *Jus ad Bellum* (η προσφυγή σε πόλεμο) και το *Jus in Bello* (η νομική φύση των όσων συμβαίνουν σε έναν πόλεμο). Το δεύτερο σκέλος έχει πολύ ευρύτερο πεδίο εφαρμογών, καθώς είναι εκείνο που επιβάλλει υποχρεώσεις και δικαιώματα όχι μόνο σε όσους διεξάγουν τον πόλεμο, τους στρατιωτικούς, τις κυβερνήσεις κτλ., αλλά και στους απλούς πολίτες που εκόντες άκοντες εμπλέκονται στις συρράξεις. Οι σημαντικότερες τομές στην κωδικοποίηση τους εντοπίζονται κατά ειρωνικό τρόπο μετά την έλευση κάποιου πολέμου μεγάλης κλίμακας και κυρίως μετά το τέλος των δύο παγκοσμίων πολέμων και τις τεράστιες απώλειες σε έμψυχο και άψυχο υλικό. Αυτή η πτυχή του δικαίου θα απασχολήσει και τη παρούσα εργασία.

Σήμερα υφίσταται γενικά ομοφωνία γύρω από κάποιες βασικές αρχές που διέπουν το δίκαιο των ένοπλων συρράξεων. Η ομοφωνία αυτή εντούτοις δεν συνίσταται τόσο στο γεγονός ότι όλα τα κράτη έχουν δεσμευθεί με συμφωνίες¹ για μια σειρά από ζητήματα που διέπουν τη χρήση βίας, αλλά στο γεγονός ότι από το 1945 και μετά υφίσταται μια ευρεία διεθνής συναίνεση προς την κατεύθυνση της απόρριψης της χρήσης βίας στις διεθνείς σχέσεις, ή για την ακρίβεια για την προσφυγή σε αυτήν ως το έσχατο μέσο (*Ultima Ratio*) επίλυσης διαφορών.²

Η συναίνεση αυτή εκφράζεται τόσο σε νομολογιακό επίπεδο, σε επίπεδο δηλαδή αποφάσεων, που αφορούν εγκλήματα πολέμου, αλλά πολύ περισσότερο στις επίσημες διακηρύξεις, που ψηφίστηκαν στο πλαίσιο διεθνών συμβάσεων και διεθνών οργανισμών. Ένα κλασικό πλέον παράδειγμα, στο οποίο γίνεται αναφορά όχι μόνο για να επιβεβαιωθεί η παραπάνω διαπίστωση αλλά και για να υποδηλωθεί η πρακτική αναίρεση της, είναι η συγκρότηση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών και η υιοθέτηση του Καταστατικού του Χάρτη στις 26 Ιουνίου 1945 στο Σαν Φρανσίσκο.

Ήδη στα πρώτα άρθρα του Χάρτη αυτού η βία, υπό την έννοια της ένοπλης εκδήλωσής της, απονομιμοποιείται ως μέσο επίλυσης των διεθνών διαφορών και

¹ Πολλά είναι τα κράτη που απέχουν σήμερα από τις βασικότερες διεθνείς συνθήκες περί πολέμου και γι' αυτό και μερικές φορές κατατίθενται εντελώς διαφορετικές ερμηνείες ως προς τον ορισμό της επίθεσης (*aggression*) ή και της άμυνας, που πρόσφατα συνδέθηκε με προσφυγή στον λεγόμενο προληπτικό πόλεμο (*preventive war*).

² Για το πως παρουσιάζεται το διεθνές δίκαιο σήμερα σχετικά με τη χρήση βίας και τη νομιμοποίηση του πολέμου βλέπε, Δ. Μπελαντής, «Συνέπειες από τη θέση του ``ένοπλου ανθρωπισμού``: διευρυμένη προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή νομιμοποίηση του πολέμου;», *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, No. 6 (2000), σελ. 289-364.

ανάγεται στη σφαίρα της κατ' εξαίρεσης χρήσης της, ενώ καθίσταται ως κανόνας η ειρηνική επίλυση υφισταμένων διαφορών (διαπραγματεύσεις). Πιο συγκεκριμένα το άρθρο 2 παράγραφος (3) ορίζει ότι όλα τα κράτη μέλη του Οργανισμού έχουν την υποχρέωση να ρυθμίζουν τις διεθνείς διαφορές τους με ειρηνικά μέσα, ώστε να μην τίθεται σε κίνδυνο η διεθνής ειρήνη και ασφάλεια, καθώς και η δικαιοσύνη. Η παράγραφος (4) του ίδιου άρθρου είναι πιο συγκεκριμένη: «Όλα τα κράτη-μέλη στις διεθνείς τους σχέσεις θα απέχουν από την απειλή ή τη χρήση ή τη χρήση στρατιωτικής δύναμης κατά της εδαφικής ακεραιότητας και της πολιτικής ανεξαρτησίας άλλου κράτους».³

Όσον αφορά τώρα το κύριο αντικείμενο της εργασίας αυτής, την μεταχείριση των αμάχων και των αιχμαλώτων, το αμιγώς ανθρωπιστικό κομμάτι δηλαδή του πολεμικού δικαίου, κύριο σημείο αναφοράς αποτελεί η *Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ*, που υιοθετήθηκε το 1948 και αποτέλεσε τη βάση γενικών αρχών, από τις οποίες απορρέουν όλες οι μεταγενέστερες συμβάσεις διεθνούς δικαίου. Σε αυτές εδράζονται και οι τέσσερις συμβάσεις της Γενεύης του 1949, που επιβάλλουν τον απόλυτο σεβασμό στην ανθρώπινη προσωπικότητα και των στρατιωτών και των πολιτών ανεξαρτήτως φυλής, χρώματος και κοινωνικής προέλευσης, όπως θα αναλυθεί παρακάτω.

Η συναίνεση αυτή βέβαια επιτεύχθηκε αφού είχε μεσολαβήσει ο καταστροφικός Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος και είχαν διαπιστωθεί οι τρομακτικές ανεπάρκειες του μέχρι τότε ισχύοντος πολεμικού δικαίου. Αυτό δεν σημαίνει βέβαια ότι έχουν λυθεί όλα τα προβλήματα, που είχαν ανακύψει από πολεμικό δίκαιο προγενέστερων εποχών. Αντίθετα παραμένουν ακόμα ανοιχτά διάφορα κεφαλαιώδη ζητήματα του νομικού καθεστώτος, που διέπει τόσο το δικαίωμα προσφυγής στην ένοπλη σύρραξη, όσο και τα όσα λαμβάνουν χώρα κατά τη διάρκεια της ή μετά απ' αυτή.

Ο πόλεμος από την αρχαιότητα μέχρι τους νεότερους χρόνους

Ο πόλεμος ως πρακτική αποτελεί κατά τρόπο τραγικό ένα διαρκώς επαναλαμβανόμενο χαρακτηριστικό του αρχαίου και σύγχρονου κόσμου. Για το λόγο αυτό υπήρξαν από πολύ νωρίς προσπάθειες θέσπισης κανόνων που θα μπορούσαν να διέπουν την διεξαγωγή του και τη συμπεριφορά των εμπλεκομένων σε αυτόν. Οι σημαντικότερες πραγματοποιήθηκαν κατά παράδοξο τρόπο στον 20^ο αιώνα, στον αιώνα δηλαδή που σημειώθηκαν οι πιο καταστρεπτικοί πόλεμοι και η ανθρώπινη αξία ευτελίστηκε σε έσχατο βαθμό. Για το λόγο αυτό οι διάφορες μεταβολές του πολεμικού δικαίου αντανακλούν αντίστοιχες στο διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο, το οποίο συνδέεται αλληλένδετα με το δίκαιο του πολέμου ή δίκαιο των συρράξεων, όπως έχει επικρατήσει σήμερα επίσης ως νομικός όρος.

Οι αντιλήψεις περί του πολέμου και γενικά της άσκησης βίας έχουν υποστεί, όπως είναι φυσικό άλλωστε τεράστιες διαφοροποιήσεις από την αρχαιότητα έως σήμερα, καθώς αντανακλούν το ιδιαίτερο πολιτιστικό πλαίσιο κάθε εποχής. Μέχρι και τον 19^ο αιώνα ο πόλεμος θεωρούταν υπό προϋποθέσεις αποδεκτός και όχι σπάνια φαινόμενο φυσιολογικό στις διακρατικές και διανθρώπινες σχέσεις.⁴

³ Καταστατικός Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών και Καταστατικό του Διεθνούς Δικαίου. Έκδοση του τμήματος πληροφοριών των Ηνωμένων Εθνών.

⁴ Α. Ηρακλείδης, *Η διεθνής κοινωνία και οι θεωρίες των διεθνών σχέσεων* (Αθήνα: Σιδέρης, 2002), σελ. 209-217.

Στην αρχαιότητα οι αιχμάλωτοι πολέμου θεωρούνταν για παράδειγμα ad hoc λεία του νικητή, που μπορούσε να τους χρησιμοποιήσει κατά το δοκούν (σκλάβους, gladiatoren). Το σύστημα αυτό λειτούργησε μέχρι τον πρώιμο Μεσαίωνα. Η μεσαιωνική πολεμική πρακτική δεν χαρακτηριζόταν όμως πλέον από μεγάλους στρατούς, αλλά κατά αντανάκλαση στο τότε υφιστάμενο κοινωνικό και νομικό πλαίσιο από πολύ μικρότερους στρατούς ιπποτών.

Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα το ενδιαφέρον να μην επικεντρώνεται πλέον στη μάζα των πεζών, που συνήθως περιέβαλλαν τον ιππότη, και η οποία ή θανατωνόταν αμέσως ή ήταν ελεύθερη να αποχωρήσει, αλλά στον ίδιο τον ιππότη, του οποίου η αιχμαλωσία και συνακόλουθα η απελευθέρωση μπορούσε να αποφέρει κέρδος. Το σύστημα αυτό λειτούργησε έτσι σε όλο το Μεσαίωνα και στις Σταυροφορίες, παρά τις αντίθετες παραινήσεις της εκκλησίας και κάποιων λογίων όπως του Hugo Grotius (1583-1645).

Ο Μεσαίωνας χαρακτηρίστηκε από μία νέα τάση δικαιολόγησης της προσφυγής σε πόλεμο. Προοδευτικά η έννοια του πολέμου άρχισε να γίνεται αποδεκτή. Τούτο φαίνεται και από το γεγονός ότι, όταν το 313μ.Χ. ο Μέγας Κωνσταντίνος με το διάταγμα των Μεδιολάνων κατέστησε την εκκλησία παντοδύναμη, οι Χριστιανοί δε δίστασαν να καταταγούν στο στρατό του. Η νέα αυτή σχέση της Πολιτείας με την Εκκλησία είχε όμως ως συνέπεια τη νομιμοποίηση από τις εκκλησιαστικές αρχές της προσφυγής στον πόλεμο ως μέτρου αναγκαίου για την διασφάλιση της πολιτείας και την εξυπηρέτηση των συμφερόντων της. Έτσι προοδευτικά, η έννοια του πολέμου άρχισε να γίνεται αποδεκτή, γεγονός που βοήθησε στη δημιουργία και εξέλιξη του δόγματος του «Δίκαιου Πολέμου», ενός δόγματος που για πολλούς αιώνες στήριξε και δικαιολόγησε κάθε μορφή πολεμικής επιχείρησης, αμυντικού ή επιθετικού χαρακτήρα.

Εμπνευστής του δόγματος υπήρξε ο Αυγουστίνος, ο οποίος στις αρχές του 5^{ου} αιώνα ανέπτυξε τη θεωρία ενός πολέμου, που βασίζεται σε «δίκαια αιτήματα». Η θεωρία αυτή βρήκε πολλούς υποστηρικτές και σε συνδυασμό με τη νέα σχέση μεταξύ Εκκλησίας και Πολιτείας, ο πόλεμος χαρακτηρίστηκε ως «Δίκαιος» και ως «θέλημα Θεού». Στην ουσία ο Αυγουστίνος προσπάθησε να δικαιολογήσει τη θεϊκή αυτή θέληση και στάση απέναντι στον πόλεμο, σε μία εποχή που η Δύση συγκλονιζόταν από πολεμικές επιδρομές λαών. Στη συνέχεια ο Θωμάς ο Ακινάτης (1226-1274), μερικούς αιώνες μετά, υποστήριξε ότι ο Δίκαιος Πόλεμος απαιτούσε νόμιμη αρχή, δίκαιη αιτία και δίκαιη πρόθεση.

Οι κανόνες που αναπτύχθηκαν για τη ρύθμιση των εχθροπραξιών μεταξύ των ιπποτών της εποχής εκείνης, αντανάκλασαν τις αντιλήψεις αυτές, συμβάλλοντας έτσι στη δημιουργία ενός άγραφου «Κώδικα της Ιπποσύνης». Οι κανόνες αυτοί αναμφίβολα είχαν θετικά αποτελέσματα από πολιτισμικής πλευράς και συνέβαλαν στην ανάπτυξη του ανθρωπιστικού δικαίου.

Δυστυχώς κατά το Μεσαίωνα παρατηρήθηκε ανεξέλεγκτη επίκληση του δόγματος του «Δίκαιου Πολέμου», με συνέπεια να οδηγήσει στην καταχρηστική χρήση του και μάλιστα σε περιπτώσεις που έμειναν ως τα μελανότερα σημάδια ανθρώπινης βαρβαρότητας. Το δόγμα χρησιμοποιήθηκε για να στηρίξει τις Σταυροφορίες, που δεν ήταν τίποτα άλλο από μία παραλλαγή κατακτητικών πολεμικών επιχειρήσεων στο όνομα της Χριστιανισμίας. Προβάλλοντας τον ισχυρισμό ότι οι πράξεις τους εκφράζουν τη θεϊκή βούληση και προσπαθώντας να επιβάλλουν στους «απίστους» το δίκαιο, οι ορδές των Σταυροφοριών οδηγήθηκαν συχνά στις μεγαλύτερες καταστροφές και ωμότητες, που έχει να επιδείξει η ιστορία.

Οι πόλεμοι των νέων χρόνων, όπως ο Τριακονταετής, εκτυλίχθηκαν με απίστευτη αγριότητα και είχαν πάντα τραγικές επιπτώσεις για τον άμαχο πληθυσμό.

Έπρεπε να έρθει η εποχή του Διαφωτισμού, που συνοδεύτηκε από την παράλληλη εμφάνιση του ανθρωπιστικού κινήματος, για να μπορέσει να γίνει δυνατή κάποια αξιόλογη μεταβολή στο μέχρι τότε υπάρχον εθιμικό πολεμικό δίκαιο. Οι Ρουσσώ (Jean- Jacques Rousseau) και Μοντεσκιέ (Montesquieu) με το έργο τους υποστήριξαν με θέρμη την ανθρώπινη μεταχείριση των αιχμαλώτων και τον αποκλεισμό του άμαχου πληθυσμού από τις πολεμικές επιχειρήσεις.

Η Γαλλική Επανάσταση επέφερε, επομένως, αρχικά από μια βελτιωμένη μεταχείριση των αιχμαλώτων. Η πρωτοφανής ως τότε μαζικότητα των στρατιωτικών τμημάτων, που έπαιρναν μέρος στον πόλεμο και οι στρατιές των αιχμαλώτων που προέκυπταν σε περίπτωση ήττας, έφεραν στην επιφάνεια το τεράστιο πρόβλημα της ικανοποίησης των υλικών αναγκών των αιχμαλώτων. Η λύση που δόθηκε ήταν πάλι εις βάρος των αιχμαλώτων και του άμαχου πληθυσμού: Οι εμπόλεμοι «απέφευγαν να διατηρούν αιχμαλώτους».⁵

Τέτοιας φύσεως προβλήματα κλήθηκε να επιλύσει ο *Διεθνής Ερυθρός Σταυρός*, ο οποίος ιδρύθηκε το 1863 με πρώτιστο μέλημα την ανακούφιση των τραυματιών. Η διεθνής διπλωματική διάσκεψη που συγκλήθηκε τον επόμενο χρόνο υιοθέτησε μια σύμβαση «για τη βελτίωση της κατάστασης των αιχμαλώτων και των τραυματιών», την οποία η Ελλάδα επικύρωσε το 1865. Με τη σύμβαση αυτή δημιουργήθηκε για πρώτη φορά Κεντρική Υπηρεσία Πληροφοριών για τους αιχμαλώτους, μέσω της οποίας καθιερωνόταν ένα σύστημα επικοινωνίας μεταξύ των στρατιωτικών και των οικογενειών τους, καθώς και ένα εκτεταμένο σύστημα φροντίδας.⁶

Η ευφορία που δημιουργήθηκε καταρχήν με τις πρωτοβουλίες αυτές εξανεμίστηκε λίγα χρόνια αργότερα στον πρώτο μεγάλο πόλεμο που έλαβε χώρα μετά την κύρωση της συμφωνίας. Πράγματι, στον γαλλοπρωσικό πόλεμο του 1869-1870 οι διατάξεις της σύμβασης του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού αγνοήθηκαν πλήρως καταδεικνύοντας ότι η διεθνής κοινότητα δεν ήταν ακόμα έτοιμη για ένα συμπαγές *Jus in Bello*.

Σημαντική προσπάθεια θέσπισης κανόνων για τη διεξαγωγή του πολέμου πραγματοποιήθηκε στη σύνοδο των Βρυξελλών το 1874 που συγκλήθηκε με πρωτοβουλία του Τσάρου Αλέξανδρου του Β'. Εκεί 15 χώρες υιοθέτησαν ένα σχέδιο κανόνων, από το οποίο θα διέπετο η διεξαγωγή του πολέμου και η μεταχείριση των αιχμαλώτων. Στο άρθρο για την μεταχείριση των αιχμαλώτων αναφέρεται ρητά ότι οι αιχμάλωτοι πρέπει να τυγχάνουν σεβασμού ως άτομα.⁷ Και αυτή η απόπειρα θέσπισης κανονιστικών διατάξεων ανθρωπιστικού χαρακτήρα αναιρέθηκε στην πράξη στην πρώτη κιόλας πολεμική σύρραξη που έλαβε χώρα μετά τη σύνοδο των Βρυξελλών, στον πόλεμο των Μπόερς δηλαδή και στους αποικιακούς πολέμους των Γερμανών στην Αφρική.⁸

Το επόμενο μεγάλο βήμα στην εξέλιξη του *Jus in Bello* πραγματοποιήθηκε το 1899 πάλι μετά από ρωσική πρωτοβουλία, αυτή τη φορά του Τσάρου Νικόλαου του ΙΙ, ο οποίος συγκάλεσε στη Χάγη τη συνδιάσκεψη, η οποία έμελλε να αποτελέσει την

⁵ A. Hermann, «Kampf um die Menschenrechte», *Informationen zur politischen Bildung*, Vol. 210 (2000), σελ. 7-9.

⁶ Δ. Γάγγας, *Εισαγωγή στο διεθνές δίκαιο των ένοπλων συγκρούσεων* (Αθήνα: Σιδέρης, 2000), σελ. 295-296.

⁷ Πρβλ. *Σχέδιο Διακήρυξης της Συνόδου των Βρυξελλών* (Protocol finale de la Conference) 27 Αυγούστου 1874.

⁸ Πρβλ. την ιστορική επισκόπηση της νομικής υπόστασης των εθνικοαπελευθερωτικών κινήματων στο: Schmid, Jürg H, *Die völkerrechtliche Stellung der Partisanen im Kriege: unter besonderer Berücksichtigung des persönlichen Geltungsbereiches der Genfer Konventionen zum Schutze der Kriegsgesopfer vom 12. August 1949* (Zürich: Polygraph. Verl., 1956).

αφετηρία της πρώτης μεγάλης διαχρονικής προσπάθειας κωδικοποίησης των κυριότερων κανόνων, που ρυθμίζουν τη συμπεριφορά όλων όσοι εμπλέκονται σε έναν πόλεμο. 26 χώρες έλαβαν μέρος στην πρώτη αυτή συνδιάσκεψη, κατά την οποία ιδρύθηκε το Διεθνές Δικαστήριο και συμφωνήθηκε η ανθρώπινη μεταχείριση των αιχμαλώτων και τραυματιών.⁹

Στη δεύτερη συνδιάσκεψη της Χάγης, το 1907, έλαβαν μέρος 44 κράτη, τα οποία υιοθέτησαν 13 συμβάσεις και μία διακήρυξη. Και η δεύτερη, όπως και η πρώτη κωδικοποίησε στην ουσία εθιμικούς κανόνες πολέμου, οι οποίοι ωστόσο χρησιμοποιούνταν, όπως προαναφέρθηκε, μόνο περιστασιακά. Η σημαντικότερη των συμβάσεων που υιοθετήθηκαν στην Χάγη είναι η τέταρτη, η οποία συνοδεύτηκε από τον «Κανονισμό των Νόμων και Εθίμων του Πολέμου στην Ξηρά».

Η τέταρτη σύμβαση χρησιμοποιήθηκε και ως νομολογικό σημείο αναφοράς και από το δικαστήριο της Νυρεμβέργης και όλα τα μεταγενέστερα δικαστήρια που δίκασαν εγκληματίες πολέμου και εξέτασαν και τα όσα διαδραματίστηκαν στην Ελλάδα. Πρόκειται, αν και σε σύγκριση με το ισχύον δίκαιο σήμερα φαντάζει πρωτόγονη, για ένα τεράστιο εξελικτικό βήμα στην ιστορία κωδικοποίησης δικαίου σε σύγκριση πάντα με τα όσα προϋπήρχαν. Αυτός είναι και ο λόγος που ο γράφων αποπειράθηκε τη σύντομη αυτή ιστορική αναδρομή.

Σε αυτήν επαναλαμβάνονται τα περισσότερα άρθρα που είχαν συμφωνηθεί στη σύμβαση του 1899, τα οποία σύμφωνα με το άρθρο 4 της νέας σύμβασης αντικαθίσταται από τη νέα. Στη νέα σύμβαση εισάγονται ωστόσο δύο πολύ σημαντικά άρθρα, το άρθρο 3, το οποίο επιβάλλει αποζημίωση στο κράτος που θα παραβεί τις διατάξεις του Κανονισμού και το άρθρο 2, που ορίζει ρητά ότι η σύμβαση εφαρμόζεται μόνο μεταξύ των συμβαλλομένων δυνάμεων και μόνο εάν οι εμπόλεμοι έχουν προσυπογράψει την σύμβαση. Η διάταξη αυτή θεωρήθηκε αργότερα ότι υπονόμει τη λειτουργία ολόκληρης της σύμβασης.

Αυτό που πρέπει να τονιστεί, είναι ότι στη σύμβαση αυτή διευκρινίστηκαν για πρώτη φορά οι εθιμικοί κανόνες, που όριζαν τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματα των παρτιζάνων και των λεγομένων *combatants*, εκείνων δηλαδή των οποίων η πολεμική πρακτική διαφοροποιούταν από εκείνη του τακτικού στρατού. Ήδη με το άρθρο I της συνθήκης τίθενται τέτοιου είδους περιορισμοί στους εμπολέμους, που στην ουσία απαγορεύουν την πολεμική πρακτική των παρτιζάνων. Το πολεμικό δίκαιο που προσδιόριζε, δηλαδή, το *status* του νόμιμου μαχητή κατά τη διάρκεια και του Πρώτου και του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου ακύρωνε στην ουσία το δικαίωμα αντίστασης των κατεχομένων απέναντι στους κατακτητές. Η ανεπάρκεια του έγινε διακριτή μετά το τέλος τους, όταν οι λαοί άρχισαν να καταμετρούν τις ανθρώπινες απώλειες τους και να επιζητούν δικαίωση. Για το λόγο αυτό το *status* του νόμιμου μαχητή συμπληρώθηκε δραστικά από τις συμβάσεις της Γενεύης του 1949. Τέσσερα κράτη του μετέπειτα NATO, η Ελλάδα, η Ιταλία, η Ισπανία και η Τουρκία δεν υπέγραψαν τη σύμβαση της Χάγης το 1907, αλλά υπέγραψαν την προγενέστερή της, εκείνης του 1899, με τους ίδιους όρους.

Όσον αφορά στους αμάχους το μόνο που αναφέρεται στο άρθρο 25 είναι ότι «απαγορεύεται η προσβολή ή ο βομβαρδισμός ανυπεράσπιστων πόλεων, χωριών, κατοικιών ή κτιρίων» και στο άρθρο 28, ότι «απαγορεύεται η λεηλασία πόλεως ή τόπου έστω και αν έχουν κυριευθεί κατόπιν εφόδου». Πρόκειται στην ουσία για στοιχειώδεις αναφορές με αοριστολογικό περιεχόμενο, το οποίο αφήνει περιθώρια για εξαιρετικά ελαστική ερμηνεία. Βέβαια πρέπει να αναφερθεί ότι μέχρι τότε λίγες ήταν

⁹ Δες πάνω στην εξελικτική πορεία του δικαίου του πολέμου Furet, Marie-Françoise/Martinez, Jean-Claude/Dorandeu, Henri et. al., *La guerre et le droit* (Paris: Pedone, 1979).

οι φορές, όπου άμαχοι εμπλέκονταν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο στις εχθροπραξίες, αφού συνήθως οι μάχες διεξάγονταν στα πεδία των συγκρούσεων, μακριά από κατοικημένες περιοχές.

Οι διατάξεις που αφορούσαν τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματα του κατακτητή είναι μεν περισσότερες, ιδιαίτερα αντιφατικές μεταξύ τους όμως ως προς τα αποτελέσματα που θα μπορούσαν να έχουν για τον κατακτημένο πληθυσμό και την οικονομία της κατακτημένης χώρας. Βάσει αυτών απαγορεύεται ρητά η λεηλασία (άρθρο 47). Με τα άρθρα 48,49,52 και 53 ορίζεται ότι ο κατακτητής δύναται να κατάσχει φόρους, δόδια, εισφορές, κεφάλαια και άλλες αξίες, εφόσον όμως αυτές πρόκειται να διατεθούν για τη συντήρηση της διοίκησης και για πολεμικές επιχειρήσεις.

Παράλληλα η κατακτήτρια χώρα υποχρεούται να αναλάβει τα έξοδα της διοίκησης, όπως και η νόμιμη κυβέρνηση σε καιρό ειρήνης. Η κατάσχεση ιδιωτικής περιουσίας απαγορεύεται ρητώς και σε περίπτωση που για έκτατους λόγους αυτό συμβεί, πρέπει κατά τη συνομολόγηση ειρήνης να διακανονιστεί και αποζημίωση για τις κατασχέσεις αυτές. Υπό καθεστώς απαγόρευσης τίθενται τέλος όλες οι καταστροφές ιστορικών μνημείων, έργων τέχνης και συναφών ιδρυμάτων.

Αναφορικά με το θέμα των αντιποίνων τώρα, μπορεί κανείς και στην περίπτωση αυτή να προβάλει τον ισχυρισμό ότι δεν υφίστανται σαφείς απαγορεύσεις στο δικαίωμα ή μη της χρήσης τους. Στη διάσκεψη των Βρυξελλών, το 1874, αλλά και στη διάσκεψη της Οξφόρδης, το 1880, το ζήτημα της χρήσης των αντιποίνων τέθηκε ως θέμα ηθικής τάξεως.¹⁰ Επειδή ωστόσο όλες οι προσπάθειες θέσπισης κανόνων πραγματοποιούνταν από αποικιοκρατικές χώρες, ήταν καταδικασμένες σε αποτυχία, αφού αντιτίθονταν άμεσα στα συμφέροντά τους. Το όλο ζήτημα επομένως απέκτησε νομολογική υπόσταση, εξεταζόταν δηλαδή με βάση προηγούμενες περιπτώσεις που είχαν εκδικαστεί και μπορούσαν να παραλληλιστούν με αυτές που εκείνη τη στιγμή ήταν υπό εξέταση.

Η μόνη αξιοσημείωτη συμπλήρωση στο δίκαιο του πολέμου πραγματοποιήθηκε το 1929 με τη σύμβαση της Γενεύης «περί αιχμαλώτων πολέμου», στην οποία ενσωματώθηκε η εμπειρία του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου. Σε αυτήν συμπληρώθηκε η Σύμβαση της Χάγης, καθώς συμφωνήθηκε μια πιο ανθρώπινη μεταχείριση των αιχμαλώτων και προστέθηκε για πρώτη φορά η *απαγόρευση των αντιποίνων κατά των αιχμαλώτων πολέμου*.¹¹

Παρά το ρηξικέλευθο των συμβάσεων της Χάγης, η θέσπιση ή η κωδικοποίηση του Jus in Bello δεν περιλάμβανε, ή έθιγε εξαιρετικά ανεπαρκώς, μερικά πολύ βασικά ζητήματα, όπως την προστασία των αμάχων και την χρήση των αντιποίνων, ενώ το δίκαιο της πολεμικής κατοχής ήταν πολύ γενικά και αφηρημένα διατυπωμένο.¹² Το γεγονός αυτό έμελλε να έχει καταστρεπτικές συνέπειες για τον άμαχο πληθυσμό, καθώς και η χρήση των αντιποίνων στον άμαχο πληθυσμό και γενικά η απάνθρωπη μεταχείριση των απλών πολιτών, που δεν συμμετείχαν στις ένοπλες συρράξεις, ξεπέρασε κάθε προηγούμενο.

Οι συνέπειες του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου

¹⁰ Χατζηκωνσταντίνου, *Προσεγγίσεις στο διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο* (Αθήνα: Σιδέρης, 1999), σελ. 117.

¹¹ Γάγγας, ό.π., σελ. 70-71.

¹² Για τα προβλήματα ερμηνείας του δικαίου της πολεμικής κατοχής πρβλ. Ευρυγένης Δημήτρης, «Ζητήματα Δικαίου της Πολεμικής Κατοχής (1959)», στο: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ed.), *Συγγραφαί Δημητρίου Ευρυγένη*, τόμος 3^{ος} (Θεσσαλονίκη 1992), σελ. 863.

Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος και η τεχνολογική εξέλιξη που είχε συντελεστεί μέχρι τότε επηρέασε καταλυτικά όχι μόνο τη διεξαγωγή του ίδιου του πολέμου, αλλά και τον τρόπο με το οποίο η υπόλοιπη κοινωνία συμμετείχε σ' αυτόν. Ο παραδοσιακός διαχωρισμός μεταξύ μάχιμου και άμαχου πληθυσμού, μεταξύ στρατιώτη και πολίτη, ο οποίος είχε υπάρξει τόσο σαφής τους προηγούμενους αιώνες και είχε επιζήσει του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου εξαφανίστηκε. Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος ήταν κατά μια βαθύτερη έννοια μια σύγκρουση μεταξύ ολόκληρων κοινωνιών, που ήταν σχεδόν εξίσου απόλυτη με εκείνες της πρώτης μεσαιωνικής περιόδου.¹³

Όπως επισημαίνει ο Παναγιώτης Κονδύλης¹⁴ κατά τη διάρκειά του πραγματοποιήθηκε η μετάβαση από τον πόλεμο της εκμηδένισης στον ολοκληρωτικό πόλεμο. Στην ορθόδοξη αντίληψη περί εκμηδένισης, που χαρακτήριζε τις ένοπλες συρράξεις μέχρι τότε, στόχος της εκμηδένισης ήταν οι εχθρικές ένοπλες δυνάμεις, καθώς στη συλλογική αντίληψη αυτές αντιπροσώπευαν ολόκληρο το ηθικό και υλικό δυναμικό μιας χώρας και κατά συνέπεια η ήττα των ενόπλων δυνάμεων ισοδυναμούσε με την ήττα της αντίστοιχης χώρας.

Κατά τη μετάβαση από τον πόλεμο της εκμηδένισης στον ολοκληρωτικό πόλεμο η συλλογική αυτή αντίληψη υπέστη μια ουσιαστική διαφοροποίηση. Οι ένοπλες δυνάμεις αποτελούσαν πλέον την αγωνιστική αιχμή, όχι όμως ολόκληρη την επιστρατεύσιμη ή επιστρατευμένη αγωνιστική δύναμη του έθνους και για το λόγο αυτό η ήττα τους στο πεδίο της μάχης δεν μπορούσε να αναγνωρισθεί ως τελειωτική ήττα του έθνους αποτυπούμενη σε μια συνθήκη ειρήνης. Ως στόχος τώρα πρόβαλε η ολοκληρωτική καταστροφή του συνολικού υλικού και ηθικού δυναμικού ενός έθνους, με ό,τι αυτό συνεπαγόταν για τους άμαχους πολίτες και τους αιχμαλώτους.

Αυτή ήταν η κατάσταση μετά το τέλος του πολέμου, με την οποία βρέθηκε αντιμέτωπο το δικαστήριο της Νυρεμβέργης. Εκεί, στην πόλη όπου οι ναζί διοργάνωναν τα συνέδρια του κόμματός τους, έλαβε χώρα από τις 30.11.1945 έως τις 31.8.1946, η περιβόητη δίκη της Νυρεμβέργης, που συνιστούσε μια από τις σημαντικότερες τομές στην ιστορία διαμόρφωσης κανόνων στη συμπεριφορά των εμπολέμων.

Η σύσταση και ο ρόλος του δικαστηρίου στηρίχθηκαν νομικά τόσο στη σύμβαση της Χάγης, όσο και στο σύμφωνο Kellogg-Briand, που είχε συναφθεί το 1928 μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων της εποχής, συμπεριλαμβανομένης και της Γερμανίας, και δέσμευε τις συμβαλλόμενες χώρες στη μη ανάληψη επιθετικών ενεργειών. Στη δίωξη των παραβατών και των εθίμων του πολέμου, μετά τη λήξη των εχθροπραξιών, είχαν εξάλλου συμφωνήσει οι σύμμαχοι στη Διακήρυξη της Μόσχας, τη 1^η Νοεμβρίου 1943. Το δικονομικό νομικό πλαίσιο της Δίκης προσέφερε η τετραμελής διάσκεψη της 8^{ης} Αυγούστου 1945 στο Λονδίνο, όπου οι ΗΠΑ, η Μεγάλη Βρετανία, η ΕΣΣΔ και η Γαλλία κατέληξαν στη σύνταξη του καταστατικού του Δικαστηρίου Εγκλημάτων Πολέμου.¹⁵

Η κάθε δύναμη όρισε ένα τακτικό και έναν αναπληρωματικό δικαστή, καθώς και ένα δημόσιο κατήγορο, ο οποίος ουσιαστικά τελούσε χρέη εισαγγελέα. Κατηγορίες απαγγέλθηκαν εναντίον 24 υψηλόβαθμων ναζί (ο ένας απουσίαζε, ενώ ο ένας αυτοκτόνησε στην αρχή της δίκης). Το γεγονός ότι το νομικό πλαίσιο στο οποίο

¹³ Πρβλ. την ανάλυση του ρόλου της τεχνολογίας στην εξέλιξη του πολέμου από τον M. Howard, *Ο ρόλος του Πολέμου στη Νεότερη Ευρωπαϊκή Ιστορία* (Αθήνα: εκδ. Ποιότητα, 2000), σελ. 203-236.

¹⁴ Π. Κονδύλης, *Θεωρία του Πολέμου* (Αθήνα: θεμέλιο, 1998), σελ. 159-163.

¹⁵ Χατζηκωνσταντίνου, ό.π., σελ. 320-321.

βασίστηκαν οι καταγγελίες ήταν ή πολύ αόριστο, ή δημιουργήθηκε μετά την τέλεση των πράξεων, όπως έγινε με τον Καταστατικό Χάρτη του Λονδίνου, ο οποίος προσδιόρισε διάφορες πολεμικές πράξεις ως «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας», ή «εγκλήματα πολέμου», ήγειρε διάφορες νομικές αμφισβητήσεις για την αντικειμενικότητα της δίκης.¹⁶

Το κατηγορητήριο, το οποίο αργότερα έγινε γνωστό ως ο *Χάρτης της Νυρεμβέργης*, περιείχε μερικές πολύ σημαντικές καινοτομίες. Ο χάρτης προέβλεπε δικαιοδοσία για τριών ειδών εγκλήματα: «εγκλήματα κατά της ειρήνης», τα οποία η επιτροπή αποκάλυψε ως το *υπέρτατο διεθνές έγκλημα*, «εγκλήματα πολέμου» και «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας». Το τελευταίο έγκλημα υπήρξε απολύτως πρωτότυπο σε σύλληψη και για τη νομική επιστήμη αλλά και για το ηθικό πλαίσιο του μεταπολεμικού κόσμου.¹⁷

Για πρώτη φορά στην ανθρώπινη ιστορία επιχειρήθηκε εξατομίκευση όχι μόνο του πολεμικού αλλά και του διεθνούς δικαίου γενικότερα. Μέχρι τότε ίσχυε η αρχή, η οποία σε πολλές περιπτώσεις ισχύει ακόμα και σήμερα, ότι το διεθνές δίκαιο αφορά σε πράξεις κρατών, τα οποία συνιστούν υποκείμενα του διεθνούς δικαίου, και όχι σε πρόσωπα. Ο Χάρτης της Νυρεμβέργης ανέτρεψε την παραπάνω αρχή, εισάγοντας την έννοια της ατομικής ευθύνης στο διεθνές δίκαιο. Ήδη η πρώτη από τις αρχές της Νυρεμβέργης ορίζει ρητά ότι: "κάθε πρόσωπο, το οποίο εκτελεί πράξη που συνιστά έγκλημα κατά το διεθνές δίκαιο ή μετέχει στην τέλεση τέτοιας πράξης ευθύνεται και υπόκειται σε ποινή".¹⁸

Παρόλα αυτά ο Χάρτης της Νυρεμβέργης δεν μπόρεσε να παράσχει επαρκή νομική δικαιολόγηση για τα «εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας» και πολλές φορές οι κατηγοροί και οι συντάκτες του Χάρτη δεν μπόρεσαν να προσδιορίσουν τις πράξεις που στοιχειοθετούσαν το αδίκημα.¹⁹ Στη νομική ανάλυση της παραπάνω κατηγορίας εντάχθηκαν όσα εγκλήματα περιλαμβάνονται στην έκτη αρχή (δολοφονία, εξολόθρευση, εξανδραποδισμοί, εκτόπιση και κάθε άλλη ανθρώπινη πράξη που διαπράχθηκε κατά των αμάχων σε πολιτική, φυλετική και θρησκευτική βάση) και διαπράχθηκαν από την ημερομηνία κήρυξης του πολέμου και μετά. Περίτρανη απόδειξη του διάτρητου χαρακτήρα της παραπάνω αρχής είναι ότι μόνο δύο εκ των κατηγορουμένων καταδικάστηκαν για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας. Ο Streicher, ο οποίος καταδικάστηκε σε θάνατο και ο von Schirach, που καταδικάστηκε σε 20ετή φυλάκιση.

Το νομικό υπόβαθρο της δίκης της Νυρεμβέργης αποτέλεσε κατά συνέπεια ένα ειδικό συμβατικό διεθνές δίκαιο, δεσμευτικό αρχικά για ένα συγκεκριμένο κύκλο κρατών. Η απήχηση ωστόσο της προσπάθειας αυτής απονομής δικαιοσύνης υπήρξε τεράστια και γι' αυτό ο Χάρτης της Νυρεμβέργης προσέφερε το πρωτογενές υλικό για τη σύνταξη του Χάρτη του ΟΗΕ και των διάφορων διεθνών δικαστηρίων που συστάθηκαν αργότερα. Στο σημείο αυτό η δίκη αυτή διαφοροποιείται σημαντικά απ' όλα τα άλλα δικαστήρια των νικητών του παρελθόντος.

Απόπειρες δημιουργίας ενός Διεθνούς Δικαστηρίου, αρμόδιου να εκδικάζει παραβιάσεις του κώδικα που διέπει τις ένοπλες συρράξεις είχαν γίνει και στο παρελθόν. Η πιο γνωστή είναι αυτή που έλαβε χώρα στο πλαίσιο της βραχύβιας λειτουργίας της *Κοινωνίας των Εθνών*. Το άρθρο 227 της συνθήκης των Βερσαλλιών

¹⁶ Για τα νομικά κενά της δίκης βλ. Γάγγας, ό.π., σελ. 343-344.

¹⁷ Μερικές πολύ καίριες σκέψεις ακόμα και σήμερα για τη δίκη της Νυρεμβέργης έκανε η Hannah Arendt στο βιβλίο της *Ο Άιχμαν στην Ιερουσαλήμ* (Αθήνα: Θυρσός, 1995) σελ. 309-310.

¹⁸ Χατζηκωνσταντίνου, *op. cit.*, σελ. 328.

¹⁹ Για τα νομικά προβλήματα της παραπάνω αρχής βλέπε Γάγγας, ό.π., σελ. 345-346.

προέβλεπε την δίκη του πρώην αυτοκράτορα της Γερμανίας, Γουλιέλμου II, για «υπέρτατη παραβίαση της διεθνούς ηθικής και της ιερότητας των συνθηκών».²⁰

Λόγω ωστόσο της παντελούς αδυναμίας επιβολής αποφάσεων που χαρακτήριζε την Κοινωνία των Εθνών και του μειωμένου κύρους της στη διεθνή κοινότητα δεν έγινε εφικτό να πραγματοποιηθεί η δίκη αυτή. Ο Γουλιέλμος είχε επίσης κατηγορηθεί όχι για εγκλήματα που σχετίζονται με τον πόλεμο, αλλά για καταπάτηση συνθηκών και για την παραβίαση της ουδετερότητας του Βελγίου.

Παρόλο που το γεγονός αυτό καθαυτό συνιστούσε τότε τομή στην εξέλιξη του διεθνούς δικαίου, καθιστά ωστόσο πρόδηλο κάτι που έμελλε να μετεξελιχθεί σε δομική αδυναμία του διεθνούς δικαίου. Την εξάρτηση δηλαδή της εφαρμογής κανόνων ή ρυθμίσεων κανονιστικού χαρακτήρα από το κύρος και την εξουσία του θεσμού, που είναι επιφορτισμένος με την επιβολή των κανόνων αυτών. Ο οργανισμός, που ανέλαβε εκείνη τη χρονική στιγμή να επιβάλει δικαιοσύνη σε διακρατικό επίπεδο, δεν είχε το απαιτούμενο κύρος μεταξύ των κρατών-μελών, τις σχέσεις των οποίων υποτίθεται πως θα ρύθμιζε. Η προσπάθεια αυτή, ως γνωστό, ναυάγησε.

Το δικαστήριο της Νυρεμβέργης ωστόσο είχε την αμέριστη εμπιστοσύνη των μεγάλων δυνάμεων και μάλιστα των δυνάμεων που δέσποζαν και στις δύο άκρες του αναδυόμενου διπολικού συστήματος διακρατικών σχέσεων του μεταπολεμικού κόσμου. Οι αποφάσεις της πρώτης τουλάχιστον δίκης της Νυρεμβέργης (ακολούθησαν και άλλες για μερικότερα ζητήματα) μετουσιώθηκαν σε πράξη. Πράγματι από τους 22 παρευρισκόμενους στη δίκη, 12 καταδικάστηκαν σε θάνατο και εκτελέστηκαν, 3 καταδικάστηκαν σε ισόβια και φυλακίστηκαν σε ειδικές φυλακές, 4 καταδικάστηκαν σε πρόσκαιρη κάθειρξη, την οποία εξέτισαν κατά το μεγαλύτερο μέρος και 3 απαλλάχθηκαν των κατηγοριών.²¹

Βέβαια, ο τρόπος απονομής της δικαιοσύνης δεν κατόρθωσε να απαλλάξει το δικαστήριο από την μομφή της μεροληπτικότητας. Το γεγονός ότι η σύσταση του δικαστηρίου δεν στηρίχθηκε σε οποιαδήποτε συμβατική νομική βάση πέραν αυτής που συμφωνήθηκε από τους νικητές του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου στη διάσκεψη του Λονδίνου, προέτρεψε πολλούς αργότερα να κάνουν λόγο για «δικαιοσύνη των νικητών» (victor's justice).

Μετά την ολοκλήρωση της κύριας δίκης εναντίον των προεξαρχόντων εγκληματιών πολέμου, η εισαγγελία των Ηνωμένων Πολιτειών προχώρησε στη διενέργεια 12 ακόμα δικών στη Νυρεμβέργη εναντίον των δευτεροκλασάτων στελεχών του Τρίτου Ράιχ. Η βασική σκέψη, πάνω στην οποία στηρίχθηκαν οι δίκες αυτές, ήταν ότι το απάνθρωπο σύστημα του Εθνικοσοσιαλισμού δεν θα μπορούσε να λειτουργήσει παρά μόνο με τη συντονισμένη συνεργασία και δικτύωση μεταξύ της διοίκησης, του στρατού, της βιομηχανίας και του κόμματος. Οι ποινές που επιβλήθηκαν ωστόσο βρίσκονταν στον αντίποδα του παραπάνω σκεπτικού. Τις περισσότερες φορές ήταν εξαιρετικά επιεικείς, ενώ και αυτοί που καταδικάστηκαν σε βαριές ποινές, αφέθηκαν μετά από λίγο καιρό ελεύθεροι με χορήγηση χάρις. Οι αμερικανοί είχαν τότε τη δυνατή πεποίθηση ότι το μέτρο αυτό θα ικανοποιούσε τους φίλους των στρατηγών, στον υπό διαμόρφωση νέο γερμανικό ομοσπονδιακό στρατό (Bundeswehr), ο οποίος τους ήταν τόσο αναγκαίος στο νέο διεθνοπολιτικό περιβάλλον τους Ψυχρού Πολέμου.

²⁰ Χατζηκωνσταντίνου, ό.π., σελ. 318.

²¹ Για τη το ιστορικό και τη διεξαγωγή της δίκης βλ. Heydecker J./Leeb J., *Der Nürnberger Prozess* (Köln: Kiepenheuer und Witsch, 1995).

Η μεταπολεμική εποχή

Μπορεί οι πρακτικές επιπτώσεις των δικών της Νυρεμβέργης να μην ήταν αυτές που προσδοκούσαν τα θύματα του πολέμου και η πάσχουσα ανθρωπότητα, η υιοθέτηση του χάρτη της εντούτοις και το πλήθος των αποφάσεων, που εξεδόθησαν στο πλαίσιο τους, συνέβαλαν τα μέγιστα στη διαμόρφωση ενός νέου δικαίου περιβάλλοντος μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Στην πρώτη ενότητα αναφέρθηκαν ήδη κάποιες βασικές αντιλήψεις, οι οποίες εδράζονται σε μια ευρύτερη συναίνεση και από τις οποίες εμφορείται σήμερα το διεθνές δίκαιο. Δύο ήταν τα γεγονότα που έδωσαν ώθηση στην κατεύθυνση αυτή, που αποτελούν ταυτόχρονα τους κύριους άξονες πάνω στους οποίους βασίστηκε η κωδικοποίηση του διεθνούς δικαίου μεταπολεμικά.

Ο πρώτος ήταν το έργο της *Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου*, η οποία συστήθηκε με βάση απόφαση της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών στις 21 Νοεμβρίου του 1949. Η σύσταση αυτού του νέου μόνιμου, βοηθητικού σώματος της Γενικής Συνέλευσης ήταν η ανάπτυξη του διεθνούς δικαίου ως συντελεστή αρμονικών σχέσεων μεταξύ των κρατών. Η Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου έχει πραγματοποιήσει μέχρι σήμερα ένα τεράστιο νομοπαρασκευαστικό έργο, συντάσσοντας τελικές εκθέσεις πάνω σε συγκεκριμένα θέματα, που συνοδεύονταν πάντα από την υποβολή σχεδίων συμβάσεων, τα οποία υιοθετήθηκαν από τη διεθνή κοινότητα, όπως η *Συνθήκη για την Αιγιαλίτιδα Ζώνη και την Συνορεύουσα Ζώνη*, που υιοθετήθηκε στη Γενεύη στις 29 Απριλίου 1958 και τέθηκε σε ισχύ στις 10 Σεπτεμβρίου 1964 και η *Συνθήκη της Βιέννης για το Δίκαιο των Διεθνών Συνθηκών*, που υιοθετήθηκε στη Βιέννη στις 23 Μαΐου 1969 και τέθηκε σε ισχύ στις 27 Ιανουαρίου 1980.

Ο δεύτερος βασικός άξονας, γύρω από τον οποίο διαμορφώθηκαν οι βασικές αρχές Διεθνούς Δικαίου μεταπολεμικά είναι οι τέσσερις συμβάσεις της Γενεύης του 1949, που με μικρές συμπληρώσεις και προσθαφαιρέσεις ισχύουν μέχρι και σήμερα.²² Με βάση τη προεργασία του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού από τις τραυματικές εμπειρίες των δύο Παγκοσμίων Πολέμων, συγκλήθηκε το 1949 στη Γενεύη διπλωματική διάσκεψη, έχοντας ως στόχο να αναθεωρήσει και να αναπτύξει τις περισσότερες από τις διατάξεις του υπάρχοντος τότε δικαίου προς την κατεύθυνση της μεγαλύτερης προστασίας των αμάχων, των τραυματιών και γενικότερα των θυμάτων πολέμου.

Οι συμβάσεις αυτές περιλαμβάνουν 417 άρθρα τόσο με γενικούς όσο και με ειδικούς κανόνες για τη συμπεριφορά των εμπολέμων και του άμαχου πληθυσμού και αποτελούν το σημαντικότερο βήμα «εξανθρωπισμού» του πολέμου, που έχει ποτέ πραγματοποιήσει η ανθρωπότητα μέχρι σήμερα. Βασική αρχή που χαρακτηρίζει τις συνθήκες αυτές είναι ο σεβασμός των προστατευόμενων προσώπων κάτω από οποιεσδήποτε συνθήκες και η απουσία κάθε διάκρισης φύλου, εθνικότητας, θρησκείας, πολιτικών πεποιθήσεων ως προς την μεταχείριση των ατόμων.²³ Ειδικότερα:

Στο άρθρο 3 της σύμβασης «Περί βελτιώσεως της τύχης των τραυματιών, ασθενών εις τας εν εκστρατεία ενόπλους δυνάμεις της 12 Αυγούστου 1949» ορίζεται ότι «...*Τα πρόσωπα, άτινα δεν λαμβάνουν απ' ευθείας μέρος εις τας εχθροπραξίας,*

²² Συμπληρωματικό χαρακτήρα στις συνθήκες αυτές έχουν τα πρόσθετα πρωτόκολλα του 1977 περί προστασίας πολιτισμικών αγαθών.

²³ Γάγγας, ό.π., σελ. 108-109.

συμπεριλαμβανομένων και των προσώπων των ανηκόντων εις τας ενόπλους δυνάμεις, άτινα κατέθεσαν τα όπλα, ως και τα πρόσωπα, άτινα ετέθησαν εκτός μάχης ένεκα ασθενείας, τραύματος, κρατήσεως ή δια πάσαν άλλην αιτίαν, θα τύχουν εν πάση περιπτώσει ανθρωπιστικής μεταχειρίσεως, άνευ ουδεμίας δυσμενούς διακρίσεως βασιζομένης επί της φυλής, του χρώματος, του θρησκευματος ή της πίστεως, της καταγωγής ή της περιουσίας ή παντός άλλου αναλόγου κριτηρίου...».

Παρόμοιες είναι και οι σχετικές διατάξεις της σύμβασης «Περί βελτιώσεως της τύχης των τραυματιών, ασθενών και ναυαγών των κατά θάλασσαν ενόπλων δυνάμεων της 12 Αυγούστου 1949».

Το πιο ρηξικέλευθο μέρος των συμβάσεων αυτών είναι ίσως η σύμβαση «Περί προστασίας των πολιτών εν καιρώ πολέμου της 12 Αυγούστου 1949». Πιο συγκεκριμένα στο άρθρο 3 της σύμβασης αυτής ορίζεται ότι απαγορεύεται «δια άτομα μη λαμβάνοντα ενεργόν μέρος εις τας εχθροπραξίας» κατά πρώτον μεταχείριση, η οποία χαρακτηρίζεται από κάθε μορφή φυλετικής ή κοινωνικής διάκρισης και δεύτερον Προσβολές κατά της ζωής και της σωματικής ακεραιότητας, ιδίως ο φόνος υφ' όλους αυτούς τους τύπους, ο ακρωτηριασμός, η σκληρά μεταχειρίσις και τα παντός είδους βασανιστήρια αλλά και προσβολές κατά της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας και ειδικώς η ταπεινωτική και εξευτελιστική μεταχείριση.

Οι συμβάσεις αυτές κατέστησαν δομικές και αναπόσπαστες αρχές του ανθρωπιστικού δικαίου και του δίκαιου του πολέμου ηθικές αντιλήψεις που κανονικά δεν συνάδουν με τον πόλεμο ως εκδήλωση της ανθρωπίνης συμπεριφοράς. Η κόπωση όμως που είχε επέλθει από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και πάνω απ' όλα η έλευση του Ψυχρού Πολέμου, του πιο ιδεολογικοποιημένου πολέμου που γνώρισε ποτέ η ανθρωπότητα, κατέστησαν την υιοθέτηση των παραπάνω συμβάσεων επιτακτική ανάγκη από τις κυβερνήσεις, έστω και για τη διασφάλιση της έξωθεν καλής μαρτυρίας. Δεν είναι τυχαίο ότι στα επόμενα πενήντα χρόνια προσχώρησαν στη συνθήκη περίπου 190 χώρες. Είχαν ωστόσο μεσολαβήσει ήδη δύο καταστρεπτικοί πόλεμοι, στους οποίους η ανθρωπότητα εισήλθε νομικά απροστάτευτη και εκτεθειμένη στις βουλήσεις των ισχυρών.

Η πιο ελπιδοφόρα τομή στον εκπολιτισμό του πολέμου συντελέστηκε ωστόσο με την ίδρυση του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, το καταστατικό του οποίου υιοθετήθηκε στη Ρώμη στις 18 Ιουλίου 1998 και έχει επικυρωθεί μέχρι σήμερα από πάνω από 60 κράτη (μεταξύ αυτών και η Ελλάδα), αναγκαίος αριθμός βάσει του διεθνούς δικαίου για την έναρξη ισχύος της διεθνούς αυτής σύμβασης. Ακόμα και σε αυτή την περίπτωση ωστόσο παραμένει ένα μεγάλο ερωτηματικό, πόσο ισχυρό θα είναι αυτό το όργανο χωρίς την επικύρωση του από χώρες όπως οι ΗΠΑ, η Κίνα, οι Ινδίες ή η Τουρκία;²⁴

²⁴ Στο καταστατικό του δικαστηρίου προβλέπεται βέβαια ότι πολίτες των χωρών αυτών μπορούν να παραπεμφθούν σε δίκη, εάν τα αδικήματα για τα οποία κατηγορούνται διαπράχθηκαν σε χώρα που έχει επικυρώσει το καταστατικό. Οι Αμερικανοί ωστόσο δημιούργησαν ήδη ένα επικίνδυνο προηγούμενο επιβάλλοντας με διμερείς συμφωνίες την εξαίρεση των στρατιωτών τους που βρίσκονται στο έδαφος των χωρών, οι οποίες συμμετείχαν στις συμφωνίες.